

۱۴۷۱۵۵۱

داستان شاهرود

شهری ایستاده در غبار ایام

همراه اطلال رنگی

تألیف:

مصور افتخاری

نشر آقای کتاب

۱۳۹۵

شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۰۴-۶۴-۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۵۵۴۹۱۹
عنوان و نام پدیدآور	: داستان شاهرود: شهری ایستاده در غبار ایام همراه با اطلس رنگی / تالیف منصور افتخاری.
مشخصات نشر	: تهران: آقای کتاب، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۶۸ ص.: مصور (بخشی رنگی)، جدول.
موضوع	: شاهرود -- تاریخ
موضوع	: داستان‌های فارسی -- قرن ۱۴
موضوع	: Persian fiction -- 20th century
موضوع	: Shahrud (Iran) -- History
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۸۲۳
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ۷ الف ۸ الف/DSR ۲۰۹۷
سرشناسه	: افتخاری، منصور، ۱۳۲۲ -
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا

ناشر	: آقای کتاب
عنوان	: داستان شاهرود: شهری ایستاده در غبار ایام همراه با اطلس رنگی
مؤلف	: منصور افتخاری
طرح جلد	: مریم میرزا علی
صفحه آرای	: مریم میرزا علی
نوبت چاپ	: اول / ۱۳۹۵
تیراژ	: ۱۰۰ نسخه
قیمت	: ۲۸۵۰۰ تومان
شماره شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۰۴-۶۴-۱

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هرکس تمام یا بخشی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به ناشر و مؤلف می‌باشد.

آدرس نشر و محل توزیع: تهران، میدان انقلاب، ابتدای خ وحید نظری، بن‌بست بختیاری، پلاک ۷، واحد ۱۰

تلفن و دورنگار: ۶۶۱۷۶۸۹۱

سایت: www.aghayeketab.com | ایمیل: Info@aghayeketab.com

www.g hazayesalem.org

"مسئولیت صحیح مطالب کتاب با مؤلف می‌باشد"

مقدمه نویسنده	۹
---------------	---

فصل اول

حاج اسدالله شیرازی	۱۳
قلعه ولو وا	۱۴
میرزا حبیب پیشکار والی قلعه محمد زمانخان	۲۲
قلعه محمد زمانخان	۲۴
قلعه ولی آبا	۲۵
ماجرای نادرشاه و قلعه ولو وا	۲۸
یک روز خانه	۲۹

فصل دوم

شاهرود در پویه تاریخ	۳۹
قوس، بسطام و شاهرود قبل و بعد از اسلام	۳۹
انقراض سلسله هخامنشی با قتل داریوش سوم در حومه شاهرود	۳۹
شهر قوس کجاست؟	۴۱
تپه تاریخی شهر شاهرود	۴۳
نظریه استاد دکتر ایرج افشار در مورد قوس	۴۷
شاهرود در قرن چهارم هجری	۵۰

فصل سوم

بسطام و شاهرود مراکز ثقل و حاکم نشین های ایالت قوس	۵۳
شاهرود چگونه پا گرفت	۵۴
حکمرانان و حاکم نشین های ایالت قوس	۵۷
تصاویری قدیمی شاهرود	۶۵
تصاویری از تاریخ شاهرود	۶۷

فصل چهارم

سفر قافله ناصرالدین شاه قاجار و همراهان به خراسان	۸۳
موکب ناصرالدین شاه در شاهرود	۸۵
سیاهه اعداد فوج کاروان شاهی	۸۷
استاد عباسعلی	۹۲
ارک حکومتی شاهرود	۹۸

۱۰۸	مهد علیا در بازار شاهرود
۱۱۳	بارعام شاه در ارگ شاهرود
۱۱۹	ترکمان‌های راهزن و قافله شاهی
۱۲۴	تدارک شکار در بیارجمند
۱۲۷	حکیم تلوزان پزشک کاروان
۱۳۱	سفر به بیارجمند
۱۴۴	قصر مغان
۱۴۵	شکار در کوهستان شاهوار
۱۵۵	مهمانی در قصر مغان
۱۶۵	ماجرای پناهندگی
۱۷۱	موکب شاهانه آگاه از سفر خراسان می‌شود
۱۷۴	شاه در ملاقات با دلاهای سبزواری
۱۷۸	ادامه سفر کاروان ناصرالدین شاه
۱۷۸	قلع و قمع چند طایفه بی‌گناه از تاجرانها
۱۸۰	توضیحاتی در مورد برخی کلمات فصل چهارم

فصل پنجم

۱۸۳	فرزندان حاج اسدالله شیرازی
۱۸۳	حکیم اول - میرزا کربلانی محمد ابراهیم
۱۹۰	تجربیات جدید حکیم شاهرود از سفر ناصرالدین شاه
۱۹۲	حکیم دوم - میرزا محمد اسماعیل
۱۹۵	حکیم سوم - آقا محمد تقی عطار
۱۹۷	حکیم چهارم - کربلانی آقا محمد عطار
۱۹۷	گردش کار عطاری حاج آقا محمد عطار
۲۰۷	نقل قبالة ازدواج حاج آقا محمد عطار با زهراخانم دزبانیان
۲۰۹	زهرة بدنبال پدر
۲۱۱	فرزندان و نوه‌های (دکتر) حکیم میرزا محمد ابراهیم عطار

فصل ششم

۲۱۳	فرهنگ اماکن و اعلام قدیم شاهرود
۲۱۳	آبشار شاهرود
۲۱۴	آب انبارهای معروف شاهرود
۲۱۶	آتشگاه آذر فرنیخ
۲۱۷	امیر اعظم عضدی حاکم قومس
۲۲۲	پسر و نوه‌های امیر اعظم و عاقبت کار آنها

۲۲۴	پایان قصه‌های پرنسس هاموش
۲۲۶	امیدعلیخان کرد
۲۲۸	بازارهای شاهرود
۲۳۰	بازید بسطامی
۲۳۱	برج کاشانه بسطام
۲۳۲	بسطام
۲۳۴	باسوری‌ها
۲۳۵	بدشت و واقعه بدشت
۲۳۸	تل خاکستر
۲۳۹	تکایای شمرود
۲۴۳	جلال الدین
۲۴۳	جنگل‌های شاهرود
۲۴۷	حکامی که از ارگ و وای آباد شاهرود بر قوس حکومت داشتند
۲۴۹	حمام‌های شاهرود
۲۵۰	خیابان‌های مهم شاهرود
۲۵۰	چاپارخانه شاهرود
۲۵۲	چنارهای معروف شاهرود
۲۵۵	خوریان
۲۵۶	دندانسازان قدیم شاهرود
۲۵۷	سرای تومانیاس
۲۶۰	شاعران و فضلالی شاهرود
۲۶۳	شاهوار و استان شاهوار !!
۲۶۴	۲۴ امتیاز مهم که شهرستان شاهرود را متمایز می‌کند
۲۷۳	امتیاز بیست و دوم یکصد نقطه گردشگری و کاربردی منطقه شاهرود
۲۷۵	امتیاز بیست و سوم وجود شکارگاه‌های متنوع در اطراف و اکناف شاهرود
۲۷۶	تعدادی از شکارگاه‌های منطقه شاهرود
۲۷۷	امتیاز بیست و چهارم
۲۷۸	شاهرود یکی از پنج شهر کاندیدا برای پایتختی ایران
۲۸۱	شهرداری شاهرود
۲۸۲	شهرداران شاهرود از بعد از انقلاب اسلامی
۲۸۳	شهر زیر زمینی
۲۸۴	طوق‌های شاهرود و مراسم طوق گردانی در شاهرود
۲۸۷	کاروانسراهای شاهرود
۲۹۰	کوزه گری و سفالگری

۲۹۱	کوههای شاهرود
۲۹۱	کوچه‌هایی که به علتی در شاهرود معروفیت پیدا نموده اند
۲۹۳	عصاری‌های شاهرود
۲۹۳	قائله بهائی‌های شاهرود
۲۹۴	قله شاهرود
۲۹۵	قله شاهکوه
۲۹۶	قلعه‌های مهم و قدیم شاهرود
۲۹۷	قومس
۲۹۷	قوم عرب در شاهرود
۲۹۹	مدرسه‌های قدیم شاهرود
۳۰۱	مزارهای شاه
۳۰۶	مسجدهای مهم شاهرود
۳۰۸	مکتب خانه‌های شاهرود
۳۰۹	معادن شاهرود
۳۱۱	منار جنبان بسطام
۳۱۱	نخل شاهرود

فصل هفتم

۳۱۵	شاهرود در سفرنامه‌های ایرانی و خارجی
۳۱۵	مظنه نرخ ارزاق در شاهرود در حدود سالهای ۱۲۳۶ شمسی
۳۱۶	گزارش مفتش حکومتی قاجاریه به داروالخلافة در مورد عایدات شاهرود
۳۱۷	فهرست اوزان سنتی اجناس نزد تجار شاهرود قدیم
۳۱۸	شاهرود در گزارشات و سفرنامه‌های افراد ایرانی و خارجی
۳۱۹	اظہار نظرهای مورخین و سیاحانی که در شاهرود توقف داشته‌اند
۳۲۳	رضاشاه پهلوی در شاهرود
۳۲۴	وکلائی شاهرود در مجلس شورای ملی

فصل هشتم

۳۲۵	روستاهای شاهرود
۳۲۶	روستاها و آبادی‌های شاهرود
۳۳۱	منابع مورد استفاده
۳۳۳	شاهرود امروز در تصویر
۳۴۱	اطلاس رنگی اقلیم‌های شاهرود بزرگ

مقدمه نویسنده

نهر آب خروشانی که از آبرفت کوههای مجن سرچشمه گرفته در مسیل رودبار مجن پس از عبور از حاشیه امیریه و کناره صحرای جلالی به سراشیبی طرف راست خود جاده فردوس وارد شده و با افزوده شدن به آب قنات پر آب پای چناران در سرچشمه شیب جاده را تا داخل شهر طی می‌نماید، نهر سوم که مظهر قنات آن در باغ امیر قرارداد از طرف چپ جاده جاری است.

با افزوده شدن سیلاب‌های فصل بهار به این سه نهر، تبدیل به رودخانه خروشانی می‌شده که تمام جاده را فرا گرفته و با تخریب تدریجی کناره‌های مسیر خود در طی هزاران سال که البته اولی میلیونها سال قدمت جاری بودن در این آبراهه را داشته، مسیر پر پیچ و خمی را برای خود ایجاد نموده است که امروزه هم پیچ و خم‌های خیابان فردوسی فعلی می‌باشد.

و بود درختان چنار تناور با عمر بیش از ۴۰۰ سال در پیرامون دو مظهر قنات پر آب سرچشمه شاهرود حکایت از وجود یک آب فراوان دائمی از دیر باز در این نقطه دارد. در چهل سال اخیر شهرداری با اجرای طرح تعدیسی و احداث خیابان آزادی مجبور به قطع چند اصله از این درختان تناور بناگزیبر گردید. نهر اولی که رودبار هم نامیده می‌شد بعلت اینکه سیلابهای فصل بهار را در مسیل خود همراه نموده و به داخل شهر می‌آید موجب تخریب خانه‌ها و مزارع مردم می‌شد امیر اعظم عضدی حاکم قومس در سنوات ۱۲۷۵ شمسی با حفر یک کانال کمربندی بنام کال باغزندان مسیر آنرا به بیرون شهر هدایت نمود این کانال همان است که امروزه شهر را در زده و از خیابان (شمالی جنوبی) ساحلی بسوی قرای زیراستاق هدایت شده است. پس از سد آن نهر در ۱۲۰ سال پیش، دو نهر موجود در طرفین خیابان فردوسی در زیر درختان بید و سپیدار آب زلال آنرا به داخل شهر می‌رساندند. در واقع این دو نهر تا رساندن خود به سرچشمه در کاریز بودند که از فرسایش آب به ۷۰ متر یعنی از دامنه‌های جبال شاهوار حوالی تاش در حدود ۵۰ کیلومتر خود را به سرچشمه شاهرود می‌رساندند.

دو نهر آب زلال در طرفین جاده فردوس با طی مسافت شش کیلومتر به این جاده (که حالا خیابان شده) وارد میدان فلکه شده. نهر سمت راست با گذر مسافتی به غرب شهر به ناحیه شیدری سرازیر شده و زمین‌های جالیزکاری و مزارع گند مزار آنرا مشروب می‌کرده و نهر سمت چپ سرازیر شدن به گذر شیددار مصلی ضمن آبیاری مزارع و باغات سر راه خود، اضافات آن به مزارع و باکستانهای روستاهای زیراستاق را مشروب می‌کرده است. نهر اولی یعنی آب رودبار مجن با دور زدن شهر در خیابان ساحلی کنونی بنام آب تول نامیده می‌شد که در تیول امیر اعظم و بعداً در مالکیت خانم عضدی بوده، از کناره کال باغزندان پس از طی تمام خیابان ساحلی به زیراستاق و نهایتاً مزارع و باغات قلعه عضدی که در تیول خانم عضدی بود را مشروب می‌کرده است. امروزه این آب که مقدار آن کمتر شده بوسیله لوله‌های آبرسانی به مقصد می‌رسانند و مسیل آن خشک است.

وجود آثار و بقایای چند آسیاب آبی بین راه شهر تا دهستانهای زیراستاق منجمله آسیاب میرمندی در این مسیر مبین وجود نهر آب دائمی در این مسیر بوده است. سالهایتمادی یعنی از دهه ۱۲۸۰ تا ۱۳۶۰ شمسی دو نهر آب زلال در دو طرف خیابان فردوس جریان داشته‌اند در نوجوانی نگارنده و مسن ترهای محلی وجود این دو نهر پرآب زلال را که در دو سوی این خیابان دایم جاری بود همگی بیاد داریم. دلیل دیگری بر وجود این رودخانه خروشان از میلیونها سال قبل تا دهه ۱۲۸۰ شمسی که تمام سطح جاده فردوس (عرض خیابان فردوسی) را تا میدان ته روخانه (فلکه فعلی) را فرا میگرفته، این است که در سالهای اخیر برای کار گذاردن لوله اصلی گاز شاهرود یک کانال بعرض یکمتر و عمیق به ژرفای ۲/۵ متر در طول خیابان فردوسی از میدان ساعت تا میدان فلکه برای گذاردن لوله اصلی گاز، حفر کرده بودند، مقطع دایره این کانال متشکل از قلوه سنگ‌های درشت سائیده رویهم از عمق کانال تا سطح زمین وجود بست رودخانه بزرگ و خیلی قدیمی را در این محل طی میلیونها سال تا ۱۲۰ سال پیش در این مسیر اثبات می‌کند. به اظهار نظر یک کارشناس این رودخانه فصلی لااقل ۵۰ میلیون سال در همین مسیر جاری بوده است و امیر اعظم عضدی حاکم ولایت قومن، برای جلوگیری از ورود سیلابهای بهاری به داخل شهر، چهارمهر آن با حفر یک کانال سیل برگردان کمر بندی، سیلاب را به خارج از شهر هدایت نمود که هم اکنون کانال بنام کال باغزندان از شمال تا جنوب خیابان ساحلی در شرق شاهرود وجود دارد. بنابراین خیابان فردوسی فعلی با این بیج و خم‌های زیبای آن از سرچشمه تا میدان فلکه حداقل ۵۰ میلیون سال قدمت دارد. این یک کورد قدمت یک خیابان در کشور و شاید در جهان باشد.

از هزاران سال پیش به مرور ایام درختان بید و سپید و چنار در دو طرف جاده فردوس قد برافراشتند و طراوتی به فضای پر پهنا و زیبای این رودخانه دادند که بی‌اختیار نظر هر مسافر از راه رسیده‌ای را مفتون اینهمه زیبایی و طراوت و سرزندگی خود می‌کرد. از رکت وجود این رودخانه غیر از سرسبزی و خرمی زمین‌های اطراف، باعث فراهم نمودن خاک زراعت می‌شد و حاصلخیز این ناحیه هم گردید که از ۷۰۰ سال پیش (یعنی از دوره خوارزمشاهیان) عده‌ای از شهرنشینان و اطراف آن با توجه به اینهمه امکانات کشت محصولات کشاورزی به این آبادی زیبا روی آوردند و با بیج ملوم شد که این آبادی، خاک حاصلخیزی هم دارد و همین امر باعث رونق کار کشاورزان و زارعین گردید و تعداد بیشتری از اهالی روستاهای منطقه به این ناحیه زرخیز سرازیر شدند و غیر از کشتزارها، باغهای میوه تابستانی و تاکستانهای فراوانی احداث گردید.

موقعیت سوق الجیشی این ناحیه یعنی قرار گرفتن در سر چهار راه سوداگری کشور پهناور ایران و ممالک آن سوی خلیج فارس تا ماورای دریای خزر باعث گردید که از اوایل دوران صفویه غیر از استفاده از این منزلگاه قدیمی مناسب برای اطراق و استراحت و علق اسبان و تمدد قوای لشگریانی که از جنوب و غرب کشور بسوی صفحات شمال و شمالشرق قصد لشکر کشی داشتند، در این ناحیه سوق الجیشی

که دقیقاً در تقاطع مسیر راههای تجاری کاروانیان رو، نیز بود که از جنوب به شمال و از شرق به غرب برای حمل و نقل کالای تجاری خود طی طریق می‌کردند، در این ناحیه خوش آب و هوا و سرسبز و خرم تلاقی نموده و توفیق اجباری برای ملاقات با همدیگر را پیدا کنند. تلاقی‌های مکرر کاروانهای تجاری در این نقطه، زمینه‌ای شد که در حین اطراق در این نقطه به تبادل کالای خود نیز توفیق یابند و وجود راهزنان و قطاع الطرق‌های جاده خراسان از قدیم الایام و امن و امان بودن این نقطه بواسطه وجود حکومت مقتدر شهر و ارگ بسطام خود بخود این آبادی را بقطب تبادل کالاهای جنوب به شمال و خلیج فارس به سرزمین‌های ماورای دریای خزر و برعکس مبدل نمود تکرار تبادل کالای کاروانیان باعث اسکان موقت و بعداً دائمی تجار و بازرگانان و سوداگرانی شد که در این نقطه تلاقی بهم می‌رسیدند و نیز بهترین مسیر راه ارتباطی بندر عباس به دریای خزر و نهایتاً به ولایات قفقاز، طرابوزان و حاجی طرخان و آناتولی، روسیه، تزاری و پتل پورت (سن پیتربورگ) ختم می‌شد و نیز راه ارتباطی یزد و کرمان و نائین به خراسان و مرو و هرات و ازبکستان و آسیای میانه و چین و ماچین بناگزیر در این نقطه بهم می‌رسیدند و موقعیت ایده آل این نایب یعنی خوش آب و هوایی و وفور محصولات باغی و قابلیت پذیرا شدن از خیل کاروان‌ها و ترافیک که بر آن نظر آذوقه فراوان و هم اسکان بی‌درد سر به دور از راهزنان و قطاع الریق‌ها که وجود آنها در آن زمان در راههای کاروان رو، امری معمول و بناگزیر بشمار می‌رفت خود بخود همه این عوامل اسباب ظهور مدنیت را در این ناحیه بوجود آورد، پیامد آن افزایش محصولات باغی و همزمان با آن رونق امور سب و دانه‌های جاری و ظهور بازرگانان داخلی و خارجی را در این ناحیه فراهم نمود. وجود شهر قدیمی بسطام در جوار آن با پیش از ۱۷۰۰ سال قدمت مدنیت و با امتیاز مرکزیت ولایت قومس و با دشتهای حاصلخیز پشت بسطام و وجود برج و باروی مستحکم و ارگ حکومتی آن که در ضلع شمالی این شهر قرار گرفته بود نیز باعث استحکام موقعیت بوجود آمدن یک قطب تجاری در ناحیه‌ای چسبیده به آن بنام شاهرود را فراهم نمود. این شهر تا ۴۵ سال پیش با نام (آبادی نزدیک بسطام) مشهور بود و عبور قافله‌های تجاری و سیاحان و تیر عبور شگ ان شاهان و سردارانی که برای تمدد قوا و علیق اسبان خود بناگزیر در این ناحیه سبز و خرم و پر مریه اطراق می‌کردند چون شاخص مدنیتی نداشت به عنوان آبادی یا قصبه‌ای که نیاز علیق اسبان آنها را برطرف می‌نمود می‌شناختند و نام خاصی نداشته که آنرا مکتوب نمایند. وقتی برای اولین بار کاروان شاه عباس از صفهان با پای پیاده به قصد زیارت حضرت امام رضا (ع) به این آبادی رسید و چند روزی در حاشیه این رودخانه خیمه و خرگاه بر پا نمود وقتی با نه‌های سرشار از آب زلال و اینهمه درختان سرسبز و خرم مواجهه شد، با اطلاعاتی که از حاکم بسطام گرفته بود با توجه به نام جبال شاهوار و کوه رفیع شاهکو که مسبب این نه‌های پر آب و اینهمه قنوت پر آب شده بود این آبادی را که اینک به یک قصبه‌ای آباد و پر بار و پر محصول تبدیل شده بود بنام شاهرود نامید و بعد از آن بود که نام شاهرود در سیاحتنامه‌ها و مورخین و لشکرنویس‌های شاهان و سرداران مکتوب شد والا قدمت وجودی این شهر همزمان با بوجود آمدن

سلسله جبال شاهوار است. در برخی از رساله‌ها از واژه شخر یا شغر در این ناحیه ذکر شده که برخی معتقدند می‌تواند نام قدیم شاهرود باشد با این توضیحاتی که آمد این نام و نامهای دیگری که در تواریخ آمده اهمیتی ندارد چون حسب معمول اسامی مکانها، روستاها و شهرها براساس وجه تسمیه امکانات موجود در آنها نامگذاری می‌شود.

و نکته آخر اینکه از ابتدای موجودیت قومس، بسطام که مرکز ثقل این ایالت بوده است حاکم نشین ایالت قومس نیز بوده است ولی از ۱۹۴۴ سال پیش یعنی پس از مرگ فتحعلی شاه قاجار تا بعد از قتل امیر اعظم عضدی، بعلت دارا بودن ویژگی‌های مرکز ثقل قومس، شاهرود حاکم نشین این ایالت شد، بعد از قتل امیر اعظم سردار ساعد نیری و حدود یکسال هم یدالله عضدی تنها پسر امیر اعظم در شاهرود عهده دار حکومت قومس بودند، پس از آن بود که به توصیه افراد با نفوذ رژیم پهلوی، مرکز ایالت از شاهرود باستان به تهران جدید بنام فرمانداریکل به شهر سمنان منتقل گردید و همزمان با آن ایالت قومس بنام استان سمنان تغییر نام یافت.

منصور افتخاری

www.ketabonline.ir